

Φυλακές και εγκληματολογικοί προβληματισμοί
... με αφορμή μια εκπαιδευτική επίσκεψη στο Σωφρονιστικό Κατάστημα
Κορυδαλλού

Ναταλία Ηλία και Σοφία Σπυρέα,
Κοινωνιολόγοι,
Μεταπτυχιακές φοιτήτριες
ΜΠΣ Εγκληματολογίας Παντείου Πανεπιστημίου

ΓΕΝΙΚΕΣ ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ

Η αντεγκληματική πολιτική αποτελεί ένα ευρύ πεδίο, το οποίο περιλαμβάνει τα μέτρα εκείνα που «απαντούν» στις εγκληματικές ενέργειες με προληπτικής ή κατασταλτικής μορφής δράσεις, ο κεντρικός στρατηγικός στόχος των οποίων διαμορφώνεται στη βάση διαδικασιών μελέτης και ανάλυσης των δεδομένων της εγκληματικότητας, των επιστημονικών ερευνών, της γνωμοδότησης των κοινωνικών φορέων και της διεθνούς εμπειρίας. Εν προκειμένω, η σωφρονιστική πολιτική εντάσσεται στο ευρύτερο αυτό πλαίσιο της αντεγκληματικής πολιτικής, αντιπροσωπεύοντας ένα σημαντικό της τμήμα, εφόσον συνίσταται στο πλαίσιο των κανόνων που εφαρμόζονται για την έκτιση των ποινικών κυρώσεων και ορίζουν το πλαίσιο και τη στόχευση της επιβολής τους. Με τον όρο σωφρονιστική αντεγκληματική πολιτική ορίζεται η πολιτική ενός κράτους που ασχολείται με την επιλογή και τη διαμόρφωση ενός κατάλληλου συστήματος, το οποίο θα καθορίζει τους τρόπους έκτισης των ποινών και την οργάνωση των καταστημάτων κράτησης, εφόσον αυτές είναι στερητικές της ελευθερίας .

Σε μία συνοπτική ιστορική αναδρομή θα μπορούσαμε να πούμε πως το 16ο αιώνα έχουμε μία πρώτη μορφή των κατοπινών φυλακών, στόχος των οποίων ήταν η χρήση των κρατουμένων ως εργατικού δυναμικού , η τιμωρία του δράστη μέσω του εγκλεισμού και η αναμόρφωσή του μέσω της επιβαλλόμενης σε αυτόν εργασίας. Έως και το 17ο αιώνα οι σωφρονιστικές πολιτικές είχαν ως στόχο είτε την απομάκρυνση του δράστη από την κοινότητα είτε την άμεση τιμωρία αυτού, ενώ έως και τα τέλη του 18ου αιώνα διαπιστώνουμε μία συμβίωση βασανιστηρίων και σωφρονισμού στα καταστήματα κράτησης, η οποία εγκαταλείπεται ως πρακτική το 19ο αιώνα. Τέλος, ο 20ος αιώνας χαρακτηρίζεται ως ο πλέον ανθρωπιστικός σε ό,τι αφορά τις σωφρονιστικές πολιτικές, καθώς πλέον υιοθετούνται ιδέες για ανθρωπιστική μεταχείριση των κρατουμένων και προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Εντούτοις, οι ραγδαίες κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές αλλαγές που έλαβαν χώρα μετά την δεκαετία του 1970 σε Αμερική και Ευρώπη, αλλά και το νέο ρεύμα της μηδενικής ανοχής επηρέασαν πέραν από άλλες κρατικές δομές και το σωφρονιστικό σύστημα, το οποίο ήρθε να αντιπαρατεθεί με τα ανθρώπινα δικαιώματα και να συναινέσει με αυστηρότερα κατασταλτικά μέτρα στο όνομα της διατήρησης της δημόσιας ασφάλειας . Έτσι, η στερητική της ελευθερίας ποινή (δηλαδή η αυστηρότερη των ποινών μετά τη θανατική ποινή), και ο επακόλουθος εγκλεισμός στα σωφρονιστικά καταστήματα κράτησης, έχει εμφανίσει ιδιαίτερη δυναμική λόγω της αύξησης της εγκληματικότητας, αλλά και της διαρκώς

αυξανόμενης νομοπαραγωγής . Η τελική έκβαση όλων αυτών των νέων πρακτικών που έλαβαν χώρα τα τελευταία τριάντα χρόνια ήταν εκείνο το φαινόμενο που ο D. Garland ονόμασε «μαζικό εγκλεισμό» , το οποίο φαίνεται πλέον να εμφανίζεται ως η «απάντηση» του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης απέναντι στην αυξητική τάση της εγκληματικότητας.

Οι συνέπειες, βέβαια, σε επίπεδο σωφρονιστικού συστήματος και συστήματος απονομής ποινικής δικαιοσύνης είναι ιδιαίτερα επιβαρυντικές για τα εκάστοτε κοινωνικά δεδομένα, με επιπτώσεις στη λειτουργία των φυλακών, όπως προβλήματα χωρητικότητας, κατεστραμμένων κτιρίων, κακών συνθηκών διαβίωσης των κρατουμένων, συμβίωσης στον χώρο της φυλακής διαφορετικών εγκλειστών ομάδων (υπόδομοι με καταδίκους, χρήστες ναρκωτικών με μεγαλεμπόρους) κ.α.

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΩΝ ΤΩΝ ΦΥΛΑΚΩΝ ΚΟΡΥΔΑΛΛΟΥ

Ο επίσημος στατιστικός πίνακας κίνησης κρατουμένων στα καταστήματα κράτησης στην Ελλάδα για τα έτη 1999–2002 που παρέχεται από το Υπουργείο Δικαιοσύνης καταδεικνύει την ύπαρξη 30 σωφρονιστικών ιδρυμάτων στην Ελλάδα (ειδικά καταστήματα κράτησης ενηλίκων – αγροτικές φυλακές, ειδικά καταστήματα κράτησης νέων, θεραπευτικά καταστήματα, κλειστές φυλακές, δικαστικές φυλακές), καθώς και ένα συνολικό αριθμό 8.507 κρατουμένων για 5.284 θέσεις για το έτος 2002. Αν και η χωρητικότητα των ελληνικών φυλακών παραμένει σταθερή ποσοτικά, ο αριθμός των εγκλειστών ολοένα και αυξάνεται τα τελευταία χρόνια (1999: θέσεις 4.502-δύναμη 7.280, 2000: θέσεις 4.700-δύναμη 7.625, 2001: θέσεις 4825-δύναμη 8295, 2002: θέσεις 5284-δύναμη 8507). Βέβαια, η ανοδική αυτή πορεία του πληθυσμού των κρατουμένων δεν αποδίδεται εξ' ολοκλήρου στην αύξηση της εγκληματικότητας, καθώς συνδέεται και με τις κρατικές πολιτικές αντιμετώπισης του εγκλήματος και με την έμμεση απαξίωση των εναλλακτικών ποινών, λόγω ανυπαρξίας κατάλληλων υποδομών, αλλά και με την επιμήκυνση του χρόνου κράτησης.

Ειδικότερα, οι φυλακές Κορυδαλλού αποτελούνται από 6 πτέρυγες με πληθυσμό κρατουμένων που υπερβαίνει τους 2.000, παρά το γεγονός ότι χωροταξικά μπορούν να καλυφθούν περίπου 450 θέσεις. Περαιτέρω, το συγκεκριμένο σωφρονιστικό κατάστημα διαθέτει διοικητικές αίθουσες και γραφεία, επαρκείς χώρους και εγκαταστάσεις για ιατρικές εξετάσεις, κήπο τον οποίο περιποιούνται εξ' ολοκλήρου οι κρατούμενοι, αναρρωτήριο, αθλητικές εγκαταστάσεις, εργαστήρια, βιβλιοθήκη, χώρους εκκλησιασμού, ειδικούς χώρους προαυλισμού για κάθε πτέρυγα ξεχωριστά, αίθουσα εκδηλώσεων και διαλέξεων.

Σχετικά τώρα με την οργάνωση της εργασίας των κρατουμένων, αυτή λαμβάνει χώρα ως εθελοντική απασχόληση ενώ δεν έχει τιμωρητικό ή καταπιεστικό χαρακτήρα. Ορίζεται δε από το Σωφρονιστικό Κώδικα και τον Κώδικα Εσωτερικού Κανονισμού Λειτουργίας Καταστημάτων Κράτησης Τύπου Α' και Β' και συνάδει με το δεύτερο σύστημα εργασίας, αυτό της δημόσιας επιχείρησης, όπου οι εργαζόμενοι κρατούμενοι εργοδοτούνται από το κράτος και λαμβάνουν μέρος σε εργασίες επιπέδου βιομηχανικής παραγωγής με την λειτουργία εργαστηρίων, ασφαλίζονται στο Ίδρυμα Κοινωνικών Ασφαλίσεων και το ποσό της αμοιβής τους φυλάσσεται στον ατομικό

λογαριασμό του καθενός από αυτούς (χρημάτιο), ενώ παραδίδεται μόνο στους ίδιους κατά την αποφυλάκισή τους.

Η ημέρα των εγκλειστών ξεκινά στις 07:00 το πρωί και τελειώνει στις 21:00 το βράδυ, με το άνοιγμα και το κλείσιμο των κελιών, αντιστοίχως. Κατά τη διάρκεια της μέρας οι κρατούμενοι είτε προαυλίζονται στον ειδικό χώρο που υπάρχει για κάθε πτέρυγα είτε δέχονται επισκέψεις στον χώρο του επισκεπτηρίου είτε λαμβάνουν μέρος σε δραστηριότητες όπως στο βιβλιοδετείο και στο τυπογραφείο, στο διευτούς φοίτησης σχολείο δεύτερης ευκαιρίας με τους αλφαβητισμούς, όπως ονομάζουν οι εκπαιδευτές τα μαθήματα, καθώς και στα μαγειρεία, στα οποία απασχολείται ένας αρκετά μεγάλος αριθμός κρατουμένων.

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΠΟΥ ΑΠΟΡΡΕΟΥΝ ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΑΝΟΝΙΣΜΟ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ

Η μελέτη του κανονισμού λειτουργίας των σωφρονιστικών καταστημάτων αφήνει τα περιθώρια προβληματισμού σε ορισμένα σημεία, στα οποία καταδεικνύεται μια πιθανή παραβίαση των δικαιωμάτων των κρατουμένων. Ενδεικτικά θα μπορούσαμε να αναφέρουμε το άρθρο 31.21 με το οποίο διασφαλίζεται το δικαίωμα του κρατουμένου στην ενημέρωση από οποιοδήποτε μέσο, πλην του διαδικτύου, και στην ελεύθερη ανάγνωση όποιου αναγνώσματος αυτός επιθυμεί. Εντούτοις, με το άρθρο 18.1 εισάγεται ένας περιορισμός, ως προς το περιεχόμενο των αναγνωσμάτων. Πρόκειται για την απαγόρευση ανάγνωσης άσεμνου υλικού. Θεωρούμε πως ο εν λόγω περιορισμός ουσιαστικά περιορίζει το αναφερόμενο στο άρθρο 31.21 δικαίωμα.

Ακόμη, στο άρθρο 21.3 αναφέρεται πως οι χρεοφειλέτες και οι παραμένοντες δεν υπόκεινται σε περιορισμό του αριθμού των επισκέψεων που δέχονται, σε αντίθεση με τους υπόλοιπους κρατούμενους. Θεωρούμε πως αυτού του είδους η διακριτική μεταχείριση μπορεί να οδηγήσει σε αντιπαραθέσεις μεταξύ των κρατουμένων, αφού η εν λόγω διάκριση έρχεται σε αντίθεση με το άρθρο 31.2 του ίδιου κανονισμού όπου αναφέρεται πως οι κρατούμενοι δεν πρέπει να τυγχάνουν καμίας διακριτικής μεταχείρισης.

Στο ίδιο προβληματικό πλαίσιο εμπίπτει και το άρθρο 22.2 όπου αναφέρεται πως η τηλεφωνική επικοινωνία των κρατουμένων επιτρέπεται μόνο με τα άτομα που έχουν άδεια επίσκεψης. Ουσιαστικά, κατ'αυτόν τον τρόπο, αποκλείονται τα άτομα τα οποία δεν δηλώθηκαν από τους κρατουμένους ως επισκέπτες για λόγους, όπως η μεγάλη απόσταση του τόπου κατοικίας τους από τις φυλακές, ενώ παράλληλα δυσχεραίνεται και η προσπάθεια του ατόμου να διατηρήσει τις κοινωνικές του επαφές εκτός του χώρου των φυλακών.

Ολοκληρώνοντας, διαπιστώνουμε ότι δεν ισχύει τελικά, πως για τον κρατούμενο το μόνο δικαίωμα που περιορίζεται είναι αυτό της προσωπικής ελευθερίας, όπως αναφέρεται στο άρθρο 31. Με τα λόγια του εγκληματολόγου των φυλακών Κορυδαλλού «Τα όρια των μη απαγορευόμενων εκδηλώσεων της προσωπικότητάς τους μειώνονται σημαντικά σε σύγκριση με τα αντίστοιχα όρια των προσώπων που διατηρούν την κοινωνικά προσδιορισμένη φυσική ελευθερία τους».

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ:

i) Δημιουργία ομάδων εντός της φυλακής: Τα κελιά των 4 ατόμων, ο κοινός προαυλισμός, η τοποθέτηση σε πτέρυγες ανάλογα με το αδίκημα για το οποίο κρατείται το άτομο, καθώς και άλλοι παράγοντες επιτρέπουν τη δημιουργία ομάδων εντός της φυλακής, κατά τρόπο που δυσχεραίνεται η διαδικασία της αποσύνδεσης του ατόμου από το εγκληματικό παρελθόν και επιβεβαιώνεται πως η φυλακή είναι «σχολείο» για τους εγκληματίες.

ii) Ύπαρξη ισχυρών και μη στην φυλακή: Ο Loïc Wacquant αναφέρει πως η δύναμη του χρήματος κυβερνά, όχι μόνο την ελεύθερη κοινωνία, αλλά και τα σωφρονιστικά ιδρύματα. Η άποψη φαίνεται να είναι ορθή εφόσον διευρυνθεί τοποθετώντας στη θέση της οικονομικής δύναμης εκείνα τα χαρακτηριστικά που επέτρεψαν στο άτομο να είναι ισχυρό εκτός της φυλακής. Έτσι, αποδεχόμενοι πως υπάρχουν «ισχυροί», θεωρούμε σημαντικό πως αυτή η δύναμη, προερχόμενη από τη δύναμη που είχε το άτομο και εκτός φυλακής, μεταφέρει και διατηρεί τις ανισότητες και εντός της φυλακής.

iii) Διάλεκτος φυλακής: Η χρήση συγκεκριμένου κώδικα επικοινωνίας εντός της φυλακής είναι ένα από τα χαρακτηριστικά του θεσμού αυτού. Έτσι, η διάλεκτος της φυλακής περιλαμβάνει όχι μόνο λέξεις και φράσεις, δηλαδή διαλεκτικά στοιχεία, αλλά και χειρονομίες, που επιτρέπουν την διευκόλυνση της επικοινωνίας μεταξύ των κρατουμένων. Τα παραπάνω είναι ενδεικτικά στοιχεία της «υποκοουλτούρας της φυλακής», η οποία αντανάκλα τις ιδιαιτερότητες των σχέσεων που αναπτύσσονται στο εσωτερικό της.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΟΥ ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ:

1. Αποσυμφόρηση των κορεσμένων φυλακών και διαχωρισμός αρχικά των κρατουμένων σε υπόδικους και καταδικασθέντες και περαιτέρω βάσει παραγόντων όπως το ύψος της ποινής, η υποτροπή ή μη των καταδικασθέντων, η ηλικία κλπ.
2. Εκπαίδευση των σωφρονιστικών υπαλλήλων ανάλογη σε διάρκεια και ποιότητα διδασκόμενων μαθημάτων με εκείνη των αστυφυλάκων. Χρήση ψυχοτεχνικών τεστ που θα καταδεικνύουν την ικανότητα των σωφρονιστικών υπαλλήλων να εργαστούν σε έναν τέτοιο χώρο.
3. Μεγαλύτερη παρουσία ειδικά καταρτισμένων επιστημόνων, οι οποίοι θα εργάζονται με σκοπό την παροχή της καλύτερης δυνατής σωφρονιστικής αρωγής.
4. Ευρύτερη χρήση της δυνατότητας έκτισης της ποινής σε αγροτικά καταστήματα κράτησης και κίνητρα προς αυτή την κατεύθυνση.
5. Επέκταση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων και της επαγγελματικής κατάρτισης των κρατουμένων.
6. Σύσταση δικαστηρίων εκτέλεσης ποινών που θα αποτελέσουν το νέο δικαστικό θεσμό για τον έλεγχο της νομιμότητας και της λειτουργίας του όλου σωφρονιστικού

συστήματος, καθώς και κατοχή μόνιμης έδρας των αρμοδίων δικαστών εντός των σωφρονιστικών καταστημάτων.

7. Αναδιάρθρωση του τρόπου με τον οποίο επιχειρείται η επανένταξη των κρατουμένων και εντονότερη δραστηριοποίηση των δομών after care.

<http://www.theartofcrime.gr/?pgtp=1&aid=1236074783>